

pædagogik, ej heller om det foregår på den ene eller anden side af kloden, men beror på den ydmyghed, hvormed ordene spredes. Også denne side af historien har Zøllner med i afsnittet om den religiøse baggrund for de fremmede skoleforsøg. Den grundtvigske inspiration udfolder sig i selskab med jødedom, buddhisme og shintoisme, og ifølge Zøllner lykkes det, fordi »Grundtvig adskilte netop kristendom og livsoplysning og udtrykte sig solidarisk med anderledes troende eller hedninger ud fra den betragtning, at uanset om mennesker var troende eller ej, kunne de dog være fælles om at bekæmpe åndløsheden og i stedet oplyse om menneskelivet«.

Lilian Zøllners bog viser, at Grundtvigs fordomsfrie tanker om pædagogik og religion har en mission i en verden, hvor intolerance og fundamentalisme på den ene side, og informationssamfundets elitarisme på den anden side, udgør en stigende trussel mod det humanistiske og demokratiske oplysningsprojekt, vi gerne vil tro på.

Grundtvig i systematisk-teologisk kontekst.

Af Kim Arne Pedersen

Theodor Jørgensen: Korset i Altet. Forlaget Anis. København 1994. 280 s. 298 kr.

Kontekstuell Livstolkning. Teologi i ett pluralistisk Norden. Red. S. Bergmann, C. R. Bråkenhielm. Religio 43. Lund 1994. 269 s. Heri: Theodor Jørgensen: Kontekstuel teologi - set i sammenhæng med Grundtvigs teologiske ansats. 14 s.

Dogmatikeren, professor, dr. theol. Theodor Jørgensen, der blandt sine teologiske inspirationskilder tæller både Schleiermacher og Grundtvig, er i år fyldt 60 år. Det har en kreds af elever, kolleger og venner fejret ved at samle og udgive en række af Theodor Jørgensens væsentlige artikler gennem de senere år. Det er der kommet en smuk bog ud af, smuk ikke blot på grund af det udstyr, hvori den præsenteres, men også på grund af det klare sprog og den indre sammenhæng, der kendetegner Theodor Jørgensens artikler: denne sammenhæng er bemærkelsesværdig, fordi artiklerne er blevet til i forskellige situationer. Bogen fremstår således som en præsentation af Theodor Jørgensens systematisk-teologiske synspunkter i årene efter disputatsen om Schleiermacher, synspunkter, hvor ikke mindst Theodor Jørgensens beskæftigelse med Grundtvig har sat sine spor. Det er en udbredt fordom blandt teologer, at det ikke lader sig gøre at arbejde med Grundtvig i en systematisk-teologisk sammenhæng. Theodor Jørgensens bog dementerer denne fordom på den bedst tænkelige måde. Det er derfor indlysende, at læseren først og fremmest bør søge til denne bog for at søge viden om Theodor Jørgensens tolkning af kristendommen, en viden, der efterlader læseren med en dybere indsigt i, hvad der er vilkårene for at forkynde evangeliet i dag. Samtidig vidner andre udgivelser om, at

Theodor Jørgensens Grundtvigtolkning videreføres og bringes i samtale med aktuelle teologiske strømninger og projekter.

Således har Theodor Jørgensen præsenteret Grundtvig i forbindelse med udgivelsen *Kontextuell livstolkning*, der udgør den første udgivelse fra det nordiske netværk indenfor kontekstuel teologi. Kontekstuel teologi er betegnelsen for det teologiske refleksionsarbejde, der arbejder med forbindelsen mellem den aktuelle situation i et givet samfund - først og fremmest samfundet i dag - og teologien, her teologien forstået som det systematisk-teologiske arbejde med de kristne grundsandheder. Theodor Jørgensen fremhæver i sin præsentation - hvor han behandler befrielsesteologien ligeså indgående som Grundtvigs teologi, - at åbenbaringen i og gennem Kristus udgør det afgørende kriterium for at drive kristen teologi. Men det hører for Theodor Jørgensen med til Kristusbekendelsens væsen, »at konteksten til hver en tid ud fra denne tids menneskelige erfaringer og spørgen efter det sandt menneskelige tilfører Kristus-bekendelsen større fylde og nye perspektiver. Kristus er kriteriet for sand kristen teologi ikke i eksklusiv, men i inklusiv forstand« (53). Dette, at Kristus i sig indeslutter det sandt menneskelige med dets håb og længsler, står for Theodor Jørgensen i forbindelse med det forhold, at tanken om menneskets gudbilledlighed gennem Kristus rummer forestillingen om Kristi skjulte nærvær i skabningen. Tanken om det inklusive i det teologiens kristologiske kriterium benytter Theodor Jørgensen til en kort, præcis bestemmelse af, hvad der ligger i Grundtvigs tanker om vekselvirkningen mellem folkelighed og kristendom. For Grundtvig er folkeligheden lig med »dette vort menneskeliv, der er skabt ved og til Kristus, og som vi derfor også i Kristus frelses til« (56). Theodor Jørgensen kan derfor slå fast, at »Sandheden i det medfødte menneskeliv bevæger sig mod sandheden i det genfødte menneskeliv og bekræftes af den som sandhed« (56).

Sammenhæng såvel som adskillelse karakteriserer forholdet mellem kristendom og menneskeliv, adskillelse forstået som betingelse for vekselvirkning. Det samme kunne siges om Theodor Jørgensens egen teologi. Den indre sammenhæng, den konsistens, der kendetegner Theodor Jørgensens teologi, kommer således til udtryk i det udvalg af artikler, der udgør bogen *Korset i altet*. Theodor Jørgensen bevæger sig ubesværet fra Luther til Schleiermacher og Grundtvig, med inddragelse af vort århundredes teologer som Pannenberg eller Barth, uden at disse teologers udsagn modsigelsesfrit går op i en højere enhed. Gennem hele bogen løber en drøftelse af teologiens grundspørgsmål, hvor åbenbaringsteologi og skabelsteologi såvelsom Grundtvig og Schleiermacher mødes i dialog, men også i kontrastering. Theodor Jørgensens teologi er præget af samtalen, af den fortsatte sætten teologiske udsagn op over for hinanden i frugtbar spænding, og derfor er det, at bogen fremstår som en artikelsamling, i mere end én forstand en indlysende rigtig form, hvor det ene bidrag belyser det andet i en givende vekselvirkning. Alligevel må det siges, at Grundtvigs teologi - hvor Theodor Jørgensen til en vis grad kan finde de nævnte positioner i balance, - på sin vis udgør omdrejningspunktet i Theodor Jørgensens arbejde.

Grundtvig dukker op i artikler om Luther såvel som om kirkens forhold til moderne seksualetik. Det er således karakteristisk for Theodor Jørgensen, at selv en artikel, der behandler kriterierne for at tale om Gud i dag, arbejder med begreber, der synes at pege mod Grundtvig, uden at hans navn nævnes. Theodor Jørgensen

argumenterer for, at der findes ét afgørende kriterium for sandhedsindholdet i talen om Gud, og kan i den sammenhæng slå fast, at »Det er igennem sin egen tale om Gud som den, der blev menneske i Jesus af Nazaret for at genoprette menneskets sande menneskelighed, at kristen teologi nødes til at finde en begrundelse også i antropologien« (14). Et sådant kristologisk udsagn rummer samtidig for Theodor Jørgensen den afgørende dobbeltheden, at antropologien aldrig må blive enerådende som kriteriet for sand tale om Gud, omend »En tale om Gud må svare på noget og til noget fundamentalt i menneskelivet for at erfares som sand og nødvendig« (12).

Theodor Jørgensen gør det klart, at det er den barthianske åbenbaringsteologis fortjeneste at have peget på, at kun Gud selv kan fylde den gudsrelation, som Theodor Jørgensen betragter som uløseligt forbundet med det at være menneske. Guds åbenbaring af sig selv i og gennem Jesus af Nazareth er det vigtigste, men ikke det eneste kriterium for at tale om Gud. Denne bevidsthed om åbenbaringsteologiens berettigelse opvejes samtidig af den førnævnte interesse for teologiens kontekst. For Theodor Jørgensen er det afgørende, at teologien både udfolder sig i, præges af og svarer på aktuelle udfordringer i samfundet. For teologien er der dog samtidig en sammenhæng, der er vigtigere end den samfundsmæssige kontekst

Theodor Jørgensen er bevidst om, at teologi og kirke bør indgå i et vekselvirkningsforhold, ja mere end det, at teologiens dybeste og mest afgørende forudsætning og eksistensberettigelse er, at der er en kirke, der fejrer gudstjeneste. Det fører ikke til, at Theodor Jørgensen identificerer kirkens udtryksformer og den akademiske teologi. Men han gør det i *Korset i alt* klart, at »den konkrete erfaring af kristendommen« (181), der finder sted i gudstjenesten, er kriteriet for kristen identitet og dermed for det teologiske arbejdes berettigelse som kristen teologi, at den kristne tro erfares og skænkes i gudstjenestens sammenhæng. Theodor Jørgensen stiller med udgangspunkt i striden mellem Grundtvig og Clausen denne gudstjenstlige teologi op over for et forsøg på at drive teologi ud fra en betragtning af kristendommen som anskuelse - en betragtning, der ikke udelukker, men indbefatter tro og gudstjeneste, men dybest set alligevel lader anskuelsen, det intellektuelle arbejde dominere. Ved siden af denne kritik af en teologi på anskuelsens præmisser, - en kritik, der samtidig er samtalende, lyttende, - slår Theodor Jørgensen fast, at kristendommen ikke kan leve uden den størrelse, som anskuelsen udgør indenfor folkelighedens ramme. Men netop ved at placere anskuelsen, og dermed teologien *efter* den konkrete erfaring af kristendommen i gudstjenestens vekselvirkning mellem Gud og menneske får Theodor Jørgensen sagt noget afgørende om forholdet mellem de to typer af teologi, der med en vis ret også kan siges at være repræsenteret af Grundtvig og Schleiermacher.

Theodor Jørgensen har som før nævnt sans for forskellene. Det kommer eksempelvis til udtryk i artiklen om Grundtvigs og Schleiermachers frelsesforståelse. Her giver Theodor Jørgensen udtryk for sin sympati med Grundtvigs syn på det onde som en reel værensmagt, der står i modsætning til Gud og derfor må overvindes af Gud. Theodor Jørgensen kan finde adskillige lighedspunkter mellem Grundtvig og Schleiermacher, idet han betoner, at begge teologer arbejder med udgangspunkt i den interesse for subjektiviteten og individet, der karakteriserer romantikken og dermed det moderne. Theodor Jørgensen fremhæver lighederne mellem Schleiermacher og Grundtvig, men fastholder samtidig, at Grundtvig i sin forkærlighed for den klassiske forsoningslæres fremhævelse af kampmotivet er på afstand af Schleiermacher.

Schleiermacher og Grundtvig betoner begge sammenhængen mellem Jesu liv og Jesu lidelse og død. Jesu hele liv er for Schleiermacher en åbenbaring af Guds kærlighed. Men Theodor Jørgensen afdækker alligevel en helt afgørende forskel. Schleiermachers idealistisk inspirerede teologi indebærer, at det onde så at sige reduceres til en mangel på balance i den menneskelige bevidsthed, en mangel på balance mellem menneskets bevidsthed om sig selv, om sin omverden og om Gud. Theodor Jørgensen foretrækker Grundtvigs betoning af kampen mellem de to magter fremfor Schleiermachers bestemmelse af det onde som en mangel på væren. Samtidig er Theodor Jørgensen også bevidst om, at Grundtvigs syn på forholdet mellem Gud og det onde rummer problemer. I artiklen *Gud - historiens Herre eller historiens mening?* sættes Grundtvigs dialogiske virkelighedsopfattelse op overfor Schleiermachers monologiske virkelighedsopfattelse. Her fremfører Theodor Jørgensen den anke mod Grundtvig, at sejren over det onde skygger over korset som fortegn for og udgangspunkt for det forhold, at Gud i kraft af sit væsen som kompromisløs kærlighed *selv* lider i historien, historien bestemt som konflikten mellem det gode og det onde.

Brudfladerne, men også samtalen mellem Schleiermacher og Grundtvig behandler Theodor Jørgensen i forbindelse med en redegørelse for »urbilledkristologien« hos Grundtvig og Schleiermacher, det forhold, at alt i kristendommen relateres til den forløsning, som er fuldbåret i Jesus af Nazareth. Forsoningen i Jesus tilvejebringer for Schleiermacher harmonien mellem gudsbevidsthed, verdensbevidsthed og selvbevidsthed hos mennesket. Schleiermacher vælger Gudsbevidstheden som den kategori, der udsiger ligheden og forskellen mellem Kristus og alle andre mennesker og taler først og fremmest om Gudsbevidsthedens rolle i forhold til menneskets selvbevidsthed og verdensbevidsthed. At Schleiermachers kristologi således præges af den tyske idealismes udgangspunkt i subjektiviteten medfører ifølge Theodor Jørgensen, at Schleiermacher, - trods sine intentioner - får vanskelighed med at redegøre for den kvalitative forskel på Guds nærvær i Jesus af Nazareth og Guds nærvær i menneskets bevidsthed. Anderledes hos Grundtvig, hvor forskellen på Gud og menneske, og dermed forskellen på Kristus og mennesket, markeres gennem Grundtvigs understregning af ordet som bærer af Gudbilledligheden. Ikke bevidstheden, men ordet, er dét, der skaber forbindelse mellem Gud og menneske, og derfor bliver menneskets gudsforhold for Grundtvig dialogisk og ikke monologisk. Det hænger igen sammen med det nævnte forhold, at Theodor Jørgensen i sit teologiske udgangspunkt vælger at følge Grundtvig, og dermed tager udgangspunkt i den konkret erfarede, gudstjenstlige virkelighed, der af Grundtvig bestemmes som en samtale, en vekselvirkning mellem Gud og mennesket ud fra og på grundlag af Guds tiltale.

Dette klare valg mellem to former for teologi bestemmer Theodor Jørgensen som afgørende for moderne teologisk tænkning. Og det forhold, at Theodor Jørgensens syn på vekselvirkningen mellem folkelighed og kristendom så at sige har gudstjenesten til fortegn, tilfører hans teologiske arbejde en usædvanlig frugtbarhed. Den systematiske teologi finder sin plads i forholdet til kirke og universitet, og det betyder, at *Korset i Altet* ikke blot beriger den akademiske beskæftigelse med kristendommens grundtanker, men også er en bog, der uden besvær kan inddrages i

det teologiske arbejde med forberedelse af gudstjenesten. Således er det foreliggende værk ikke blot en væsentlig bog for Grundtvig-forskningen, men også for det aktuelle arbejde med Grundtvigs teologi.

Folkehøjskoletraditionen og det internationale perspektiv.

Af Karen Helene Havrehed

»Enlightenment in an International Perspective«. Lilian Zøllner og Anna Marie Andersen (ed). Kroghs Forlag A/S, 1995. 227 s. Pris: 198 kr.

I 1994 i dagene for 150 års jubilæet for Rødding højskoles åbning blev der afholdt et seminar på Liselund. Seminaret skulle omhandle folkehøjskoletraditionen i de sidste 150 år set fra et internationalt perspektiv samt belyse folkehøjskoleidéen i sammenligning med den demokratiske proces i de nordiske lande. Denne bog, der rummer bidrag fra seminaret, er mest redigeret med henblik på det internationale perspektiv. Bogen er udgivet i samme stil og format som de øvrige udgivelser fra forskningscentret Nornesalen i Ollerup. På omslaget er en blå himmel med hvide skyer og desuden et verdenskort, hvor de lande, der er indlæg om i bogen, er markeret med sort. Sådan ser omslaget på Lilian Zøllners bog om Grundtvigs uddannelsesideer i Japan, Phillipinerne og Israel også ud, og jeg forstår således nærværende bog som et supplement til den planlagte serie udgivelser om Grundtvigs uddannelsesstankers indflydelse i verden udenfor Norden under ledelse af Dr. Lilian Zøllner.

Bogen er inddelt i fire afsnit: I: Historical Background, II: Some of Grundtvig's Basic Ideas, III: The Folk High School in an International Perspective og IV: Present Challenges and Future Perspectives.

I afsnit I skriver Hans Henningsen en kort højskolehistorie, med vægt på 1800-tallet. I bogens afsluttende indlæg skriver han mere om historien i dette århundrede.

I afsnit II skriver professor A.M.Allchin under titlen »We know what we love: Feeling and Thinking in Grundtvig's Understanding of Human Life, et indlæg, der slutter med en indtrængende epilog om Ingeborg Schrøder. Morten Kvist skriver om »vidskab« i »Grundtvig as a Christian Thinker - or the Trinity of the Senses«.

Afsnit III rummer indlæg af dr.phil. Steven Borish, der skriver om hvad der ligger i at se folkehøjskolemodellen i et internationalt perspektiv. Han formulerer to problemer: dels problemet med at definere højskolens essens og dels adaptationsproblemet, om en social institution kan overføres fra en kultur til en anden. Han definerer højskolen som en skole, der skal tjene folket på et givet tidspunkt i historien. Det er en formulering som mangen en diktator også ville kunne bruge med »less honorable objectives« end højskolens, og Borish henviser til tre mænd, der har